

CERVANTES INTER ARTES
ПОВОДОМ 400 ГОДИНА ОД СМРТИ
МИГЕЛА ДЕ СЕРВАНТЕСАИнститут за књижевност и
уметност, Београд

Превођење Сервантесовог *Дон Кихота* између медија почиње с првим илустрацијама романа, да би се касније проширило на сликарство, позоришне текстове и извођења, балет и музичке композиције, а затим (безмало истовремено) у стрип и фотографију, у играни и цртани филм, ТВ серије, рекламне материјале, и на крају, у ремиксе и трејлере и друге облике дискурса у новим медијима. Свако од тих превођења доноси нова читања и преображава изворни текст у складу са сопственим потребама. Сви ти културни знакови, текстови, праксе и производи могу се читати и као фрагменти једне обухватније приче. Сервантесов књижевни текст излива се у све нове и нове ликовне, музичке, филмске, анимиране и дигиталне уметничке облике. Данас више не можемо да читамо *Дон Кихота* а да при томе немамо на уму неке од сликовних инвенција које су створили Домије или Доре, Пикасо или Дали, Минкусов балет, Маснеова опера, филмови Пабста, Козинцева или Артура Милера, Грималдија и Гутијереса Арагона; или Орсон Велс и Тери Гилијем, у својим деценијама сниманим, а никада незавршеним филмовима... Од почетка историје филма, Сервантесов Дон Кихоте био је јунак педесетак филмова проистеклих из овог романа. Сваки од филмова, стваран у другачијем историјском контексту, уводио је другачија, некада поједностављујућа, некада сложенија читања, успостављајући мање или више присне везе са Сервантесовим наративним фикционалним светом. Владимир Набоков писао је да је оно митско у ликовима Дон Кихота и Санча Пансе створено кроз скуп међусобно супротстављених особина, чиме се на нивоу имагинарног разрешавају противречности из стварног живота. Високи и ниски, мршави и дебели, издужени и заобљени, то су семантичке и експресивне категорије које Сервантес користи у роману да опише два јунака, једног на коњу, другог на магарцу, једног наоружаног, другог ненаоружаног. Чувени Пикасов цртеж из 1955. можда је најбољи ликовни израз семантичке опозиције између Сервантесових јунака онако како је схвата 20. век. Међутим, та слика само је једна од етапа на путевима преображаја кроз које Сервантесови јунаци, и сам Сервантес, пролазе кроз време.

У превођењу између култура, најзначајнија су премештања између различитих културних вредности; превођења из једног жанра у други преусмеравају текст и његов систем значења према новим

правилима игре, низови адаптација додају нова, бришу нека старија читања... Границе између култура, између текстова, између уметности, јесу и позив да се границе прекораче. *Дон Кихоте* је роман који не живи само кроз књижевну уметност него и кроз превођења у визуалне уметности, и у музику, и у низ драмских адаптација, филмова, мјузикла, пародија, стрипова, цртаних филмова. Превођења Сервантесових јунака у визуалне уметности, до сада већ подробно истраживана, започела су с првим илустрацијама романа, које приказују Дон Кихота као насилног, чак застрашујућег, и Сервантесов роман постао је популаран управо с таквим типом разумевања, које је трајало до краја 18. века; или још, са сликом Дон Кихота који се издваја најпре напросто тиме што носи средњовековни витешки оклоп, дакле, анахроношћу у односу на сопствени свет. Као што се књижевни јунак уобличавао поступно у Сервантесовом тексту, па тек други део романа даје слику Дон Кихота као сувог, високог, мршаваг, како је представљен на Далијевим и Пикасовим сликама из педесетих и шездесетих година 20. века, тако се и нова ликовна представа о Дон Кихоту развијала постепено, кроз илустрације Гистава Дореа (1863) и кроз слике Онореа Домијеа, који је, шездесетих и седамдесетих година 19. века, сликао уља, аквареле и цртеже на којима је Дон Кихоте представљен као маргинализован и идеалиста, а Санчо као крупни сељак на магарцу. Иконографске представе које су настајале у следећих стотину година утицале су на ауторске изборе режисера попут Пабста, Гутијереса Арагона или Велса. Сервантесови наративни механизми и стратегије исказивања, микроаспекти простора, времена, ритма, превођени су у ликовне и филмске наративе који су савременом гледаоцу/читаоцу постали познатији од изворног Сервантесовог књижевног текста.

Још од објављивања прве књиге *Дон Кихота*, Сервантесов књижевни свет изазивао је одјеке и у музици, најпре у популарним формама везаним за позоришна превођења. Прве музичко-сценске прераде испиране Сервантесовим јунацима, у позоришни облик звани *маска*, забележене су већ око 1610, убрзо после објављивања романа, ширећи се даље кроз Европу и свет, да би се наставиле и кроз специфично шпанску музичко-драмску врсту *сарсуела*, као и у музичким комедијама у 18. и 19. веку. У 19. веку, композитори из целог света и најразличитијих стилова и жанрова даље граде музичке текстове преводећи Сервантесов књижевни текст, његове јунаке, епизоде и идеје; тај век оставио нам је најпознатије музичко-сценске преображаје *Дон Кихота*: балет аустријско-руског композитора Лудвига Минкуса (1869), и на самом почетку 20. века, опера Француза Жила Маснеа (1909). У овом темату, неуморни немачко-шпански истраживач свакојаким превођења *Дон Кихота* кроз различита места и времена, Ханс Кристијан Хагедорн, у свом тексту први пут подробно истражује колико је цез био музичка форма у коју су пре-

ношени Сервантесови текстови, нарочито у другој половини 20. и у првих петнаест година 21. века, те како су Сервантесови књижевни јунаци заинтересовали и нека од најзначајнијих имена из историје цеза и савремених цез музичара из Америке, Мексика, Пољске, Канаде, Британије, Бразила, Финске, Холандије, да стварају композиције за гитару, клавир, саксофон, тромбон, хармонику, бубњеве, или за људски глас. Хагедорна у овом тексту посебно занима да, описујући дела и извођења великих имена светског цеза, покаже колико је и дама Витеза Тужног Лика, Дулсинеја, поред самог витеза и његовог верног штитоноше, била привлачна композиторима цеза, и каквим је преображајима њен лик био изложен у преношењима између текста и музике.

Изузетно место у транслацијама Сервантесових књижевних текстова из уметности у уметност јесу сценске поставке комада рађених на основу Сервантесових текстова. У овом темату, хиспаниста посвећена истраживањима поставки хиспанских драмских текстова извођених у Србији, Бојана Ковачевић Петровић, бави се овим важним аспектом Сервантесовог присуства у професионалним позориштима у Србији, истражујући временске и друштвене околности под којима су представе настајале, пажњу коју су привлачиле код публике, мотиве редитеља и аутора да се баве Сервантесовим текстовима, начине на које су их стварали и трагове које су те представе остављале у историји овдашњих театара, откривајући нам како је Сервантес крочио на сцену позоришта у Србији пре готово једног века, како су редитељи и управници постављали на репертоар разне верзије његових дела у различитим друштвено-историјским тренуцима бивше и садашње земље, с разноликим мотивима, од препознавања актуелног тренутка и тежње ка освешћењу у виду побуне против колотечине, стереотипа и лажи, пројекције историје Иберијског полуострва на Балканско, бављења судбином модерног човека, до смеха и забаве на које подстичу Сервантесови животни и живописни ликови и разигране, музиком обојене сцене.

Различите комеморације везане за Сервантеса током 19. века, затим обележавања тристогодишњице објављивања *Дон Кихота*, као и Сервантесове смрти (1905, 1915, 1916), па потом и четиристогодишњице рођења (1947), у 20. веку, као и четиристогодишњице у 21. веку (2005, 2015/2016), доводиле су до поновљених преиспитивања његовог дела и његовог живота, као и њихових смислова у модерном свету, претварајући полако писца *Дон Кихота* у кихотовски лик, у националног јунака, да би се уметници потом окренули фикционалним истраживањима писца у своме времену. Приређивач овог темата истражује фикционализовања живота Мигела де Сервантеса и метаморфозе кроз које је пролазио, од историографије до књижевне и филмске фикције, у тексту који се не бави адаптацијама књижевног дела него сликом аутора, у фикционализацијама на којима се

уочавају два тесно повезана процеса: процес књижевног стварања и процес културне конструкције слике уметника као историјске личности и као симбола једне културе. Анализирани микродогађаји који рефлектују трансформације кроз које је идеја о Сервантесу превођена, од романтичарске фигуре „Националног песника“ и лика „Великог човека“, до „човека који је сам себе створио“ и човека који је „један од нас“, указују на постепено демократизовање књижевности, њених јунака и њених аутора, те отварање текстуалног лика аутора за нова превођења између уметности у првим деценијама 21 века.